
Ана Рашковић

**ТРОПАР СВЕТОМ СИМЕОНУ МИРОТОЧИВОМ
ИЗ НЕУМСКОГ СТИХИРАРА КИР-БЕЛ 586/843 У
КОНТЕКСТУ НОВООТКРИВЕНИХ РУСКИХ РУКОПИСА
XV-XVII ВЕКА**

После девет векова од рођења преподобног Симеона Мироточивог, у свету великог жупана Стефана Немање (1113-1199), родоначелника свете Немањичке лозе, великог задужбинара, државника, војсковође и једног од носећих стубова српске духовности и благочешћа, и даље се откривају до сада непознати записи који сведоче колико је диван Бог у својим светима. То нам говори да проучавање житија, служби и других списа у част овог свеца и после скоро једног миленијума не губи на својој актуелности. Када је реч о српским светима у руској књижевној рукописној традицији, пред нама се појављује огромна скупина до сада непознатих и непроучених минеја, стихирара и богослужбених зборника који у себи носе многобројне преписе химнографије у њихову част, чиме се озбиљно померају нама познате границе српског химнографског наслеђа. У музиколошким научним студијама код нас ова област тек однедавно почиње да проналази своје место¹, док химнографија у част св. Симеона Мироточивог у руским рукописима никада до сада није разматрана у радовима не само музиколога, већ и историчара и теолога, те ова студија представља мали допринос овој теми и обележавању деветстогодишњице од рођења великог српског свеца.

Од јануара 2011. године до данас спровела сам опсежна истраживања нотираних и нотираних руских рукописа који садрже службе српским светима, на чије резултате желим да скренем пажњу научне јавности. За три и по године истраживања прегледано је 524 минеја, стихирара,

---

¹ Видети радове аутора: Рашкович А.Д, *Святой Савва Сербский в русской церковной музыке*, Социальные и гуманитарные науки: образование и общество, Нижний Новгород 2012; Рашкович А.Д, *Культ и службы сербским святым в русской церковной музыке*, Сербские научные исследования, Москва 2013; Рашковић А, *Службе св. Сави, Арсенију, Милутину и Лазару у новооткривеним руским знаменим рукописима XVI-XIX века*, Зборник Матице српске за сценске уметности и музику, Нови Сад 2013; Рашкович А.Д, *Стихиры из службы святителю Саве Сербском в древнерусской певческой традиции*, рад изложен 2014. на 40. Бражњиковском симпозијуму у Санкт-Петербургу.

богослужбених зборника и осталих рукописа сродне садржине руског порекла из више десетина збирки и фондова, који броје десетине хиљада наслова. До сада су скоро у потпуности обрађени фондови Рукописних одељења Библиотеке Руске Академије наука, Руске Националне библиотеке у Санкт-Петербургу, Руске Државне библиотеке у Москви, Библиотеке Тројице-Сергијеве лавре, Научне обласне библиотеке у Нижњем Новгороду, који садрже рукописе из највећих средњовековних и потоњих духовних центара са изузетно богатом преписивачком делатношћу као што су библиотеке Тројице-Сергијевог, Соловјецког, Кирило-Белозерског манастира, цркве свете Софије Новгородске и многих других, а истраживање још увек није завршено².

Из ових веома бројних историјских извора, до сада сам открила 155 рукописа руског порекла који садрже службе³ српским светима и то: Службу св. Сави (14. негде 12. јануар) у 107 рукописа, Службу св. Арсенију (28. октобар) у 96 рукописа, Службу св. краљу Стефану Милутину (30. октобар) у 5 рукописа, Службу св. мученику кнезу Лазару (15. јун) у 3 рукописа и Тропар (понегде са једним или оба кондака) св. Симеону Мироточивом (13. фебруар) који се помиње у укупно 28 рукописа.

То су уједно и сви свети Срби који постоје у руској рукописној химнографској традицији од краја XIV⁴, односно XV до почетка XX века, али пошто је истраживање још увек у току, овај број рукописа није коначан. Од укупне наведене количине истих, 33 су неумски, односно знамени рукописи који садрже нотацију изнад текста. Како су показала опсежна истраживања, служба св. Симеону Мироточивом није се нашла међу преписима служби српских светих у руској црквено-књижевној традицији.

Феодосиј Георгијевич Спаски (1897-1979) (Феодосий Георгиевич Спасский), теолог, црквени историчар, филолог и професор на Свето-Сергијевском богословском институту у Паризу средином прошлога века, у свом капиталном делу *Руско литургијско стваралаштво*, у коме се бави

² Услед изузетно тешких околности везаних за доступност руских рукописа у библиотекама и средства аутора који сам финансира овај огроман пројекат, истраживање још није приведено крају. Као стажиста Музиколошке катедре Државног конзерваторијума у Санкт-Петербургу успела сам у потпуности да прегледам фондове БАН и РНБ који су и најбогатији рукописима. Међутим, остају још фондови Одељења рукописа Државног историјског музеја (ГИМ), Руског државног архива древних списа (РГАДА), као и још неколико збирки ОР РГБ у Москви. Свакако је велика (и значајнија) већина до сада прегледана и обрађена.

³ Рукописи не морају увек да садрже потпуне или непотпуне службе. Могу садржати и само групу стихира (обично славника), само тропар и кондак, или пак само помињање дотичног свеца у Месецослову. Има и случајева где је служба поменута, али ти листови у рукописној књизи недостају. У статистику су убројени апсолутно сви рукописи који садрже макар и само поменуто име било ког српског светог.

⁴ Истраживање је базирано на рукописима од XV до почетка XX века, међутим, ове године сам у Основном рукописном фонду библиотеке Тројице-Сергијеве лавре открила рукопис у коме се помиње служба св. Арсенију Српском архиепископу из последње деценије XIV века, што доводи у питање оно што знамо о канонизацији истог у руској православној цркви, али то излази из оквира ове теме и свакако ће се наћи у некој од будућих студија аутора.

службама руских, али и јужнословенских светих, показује да служба преподобном Симеону Мироточивом у руским рукописним књигама *не постоји*. Она је накнадно уведена у руске савремене минеје тек 1901. године по препису из Србљака⁵. Данас, у руским савременим минејама под датумом 13/ 26. фебруар постоје три службе овом свецу: Служба Светом Симеону јеромонаха Теодосија Хиландарца, Служба преподобном Симеону коју је написао Свети Сава и Заједничка служба преподобном Симеону Мироточивом и светитељу Сави, која садржи Теодосијев Заједнички канон Светом Симеону и Сави 4. гласа. На крају постоји и пролошко житије св. Симеона⁶.

Култ светог Симеона Мироточивог у руској књижевно-црквеној традицији пре почетка XX века не постоји сам за себе. Узрок томе је сасвим сигурно веома рано спајање култа светог Симеона са култом његовог сина, Светог Саве, чија служба у руској црквеној химнографији фигурира као најзаступљенија и најпотпунија.

Међутим, 2014. године у Рукописном одељењу Руске Националне библиотеке у Санкт-Петербургу и у библиотеци Тројице-Сергијеве лавре пронашла сам низ рукописних богослужбених зборника из периода од XV до XVII века који горе наведене чињенице доводе у питање и увршћују светог Симеона Мироточивог међу српске свеце које је прослављала Руска црква читавих четристо година пре званичног увођења у минеј и црквени календар у XX веку. Од укупно 28 откривених рукописних књига, 27 су текстуалног типа (без нотације), а само једна је нотирана. Према садржају, 19 су Псалтири са последовањем (који садрже Тропарник по Месецослову), 5 зборника су «Свеци», 2 су Стихирари (с тим што се у једном св. Симеон само помиње у Месецослову), један рукопис је насловљен као Богослужбени зборник и само један – Фебруарски минеј. Хронолошки преглед ових рукописа са најзначајнијим карактеристикама дат је у следећој табели:

⁵ Ф.Г. Спаский, *Русское литургическое творчество*, Издательский совет РПЦ, Москва 2008, 311: у поглављу *Службы вне минеи*, се помиње преподобни Симеон Српски, Мироточиви (1200). Аутор се у напомени бр. 6 позива на преосв. Сергија који први указује на службу св. Симеону у руском Минеју из 1901.

⁶ *Минея на февраль, 6. том*, Издательский совет РПЦ, Москва 2002, 464-488: Служба Св Симеона, Србскога учителя и мироточца новаго, 488-495: Ина служба преподобнаго отца нашего Симеона новаго сербскога, 495-511: Ина служба, общая преподобнаго Симеона Мироточиваго и сына его, святителя Саввы Перваго, архиепископа сербскога, 501-510: Ин канон общий святым ктиторм Сербским Симеону Мироточцу и святителю Савве чудотворцу, писан кир Феодосием священноиноком, гл.4, 511-512: Житие.

№	рукопис	датум	фонд/место	садржај/дан/лист	језик
НЕНОТИРАНИ РУКОПИСИ (27)					
1.	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 309	поч. XV века	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар 3. гл. и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 231-231'	црквенословенски, истиноречје
2.	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 314	крај XV века	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар 3. гл. и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 355-355'	црквенословенски, истиноречје
3.	Свечи, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 363	крај XV века	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Помиње се на маргини под 13. фебруар, л. 124'	црквенословенски, истиноречје
4.	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 317	крај XV/ поч. XVI в.	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар «4. гл.» и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 194'-195	црквенословенски, истиноречје
5.	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 315	поч. XVI века	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар 3. гл. и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 391-391'	црквенословенски, истиноречје
6.	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 316	1543.	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар 3. гл. и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 256-256'	црквенословенски, истиноречје
7.	Минеј за фебруар, РНБ, Соф. 306	сред. XVI века	ОР РНБ, Санкт-Петербург, Софијски фонд	Помиње се на маргини под 13. фебруар, л. 87	црквенословенски, истиноречје
8.	Свечи са додацима, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 364	сред. XVI века	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар 3. гл. и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 147'-149	црквенословенски, истиноречје

9.	Свечи са додацима, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 365	XVI век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар «4. гл.» и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 55-55'	црквенословенски, истиноречје
10	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 319	XVI век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар «1. гл.» и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 216'-217	црквенословенски, истиноречје
11	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 321	XVI век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар 3. гл. под 13. фебруар, л. 1144-1145	црквенословенски, истиноречје
12	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 323	XVI век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар «1. гл.» и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 462-462'	црквенословенски, истиноречје
13	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 324	XVI век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар «1. гл.» и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 316-317	црквенословенски, истиноречје
14	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 326	XVI век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар «4. гл.» и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 307-308	црквенословенски, истиноречје
15	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 327	XVI век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар «1. гл.» и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 402'-403	црквенословенски, истиноречје
16	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 328	XVI век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Упутство за Тропар и први Кондак, наведен други Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 338-338'	црквенословенски, истиноречје
17	Богослужбени зборник, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 650	XVI век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Помиње се у Месеослову под 13. фебруар, л. 22-22'	црквенословенски, истиноречје
18	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 329	крај XVI века	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар 3. гл. и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 306'-307	црквенословенски, истиноречје

19	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 336	XV-XVII век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Помиње се у Месеџослову под 13. фебруар л. 140 ⁷	црквенословенски, истиноречје
20	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 335	крај XVI/ поч. XVII в.	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар 3. гл. и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 391-392	црквенословенски, истиноречје
21	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 341	крај XVI/ поч. XVII в.	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар 3. гл. и Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 370 ⁷ -371 ⁷	црквенословенски, истиноречје
22	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 337	поч. XVII века	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Помиње се у Месеџослову под 13. фебруар л. 317 ⁷	црквенословенски, истиноречје
23	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 338	поч. XVII века	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Помиње се у Месеџослову под 13. фебруар л. 355 ⁷	црквенословенски, истиноречје
24	Псалтир са последовањем, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 340	поч. XVII века	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар 3. гл. и Кондак «8. гл.» под 13. фебруар, л. 390-391	црквенословенски, истиноречје
25	Свечи, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 366	поч. XVII века	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Тропар 3. гл. и оба Кондака 2. гл. под 13. фебруар, л. 107 ⁷ -108	црквенословенски, истиноречје
26	Свечи, РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 367	XVII век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Упутство за Тропар и први Кондак, наведен други Кондак 2. гл. под 13. фебруар, л. 289-290 ⁷	црквенословенски, истиноречје
27	Стихираp (крјуки), РГБ (ТСЛ), ф.304. I, № 429	XVII век	ОР РГБ, Москва, Главни фонд ТСЛ	Помиње се у Месеџослову, под 13. фебруар, л. 608 ⁷	црквенословенски, истиноречје

№	рукопис	датум	фонд/место	садржај/дан/лист	нотација	језик
НОТИРАНИ (НЕУМСКИ) РУКОПИСИ (1)						
28	Минејни (годишњи) Стихираp «Ђачје око» Кир/Бел 586/843	'80-те године XVI века	ОР РНБ, Санкт- Петербург, Збирка Кирило- Белозерског манастира	Тропар, последњи под 13. фебруар, л. 493'	знаме- на без помета	црквено- словенски, (хомонија)

Табела 1: Хронолошки преглед до сада откривених рукописа у којима се помиње св.Симеон Мироточиви

Table 1: Chronological view of discovered manuscripts with mention of St. Simeon Myrrh-streaming

Како из табеле можемо да закључимо, светом Симеону није дат мали значај у руским рукописима, чак и поред чињенице да служба у његову част не постоји у преписима до почетка прошлог века. Када је у питању садржај, из читаве химнографије овом светитељу у преписима постоји само тропар и два кондака, као «лице» службе које на најезгровитији начин представља свеца и његове подвиге.

Тропар 3. гласа «Божественною благодатию» појављује се у 19 рукописа и према томе, он представља најзаступљенију богослужбену химну у част светог Симеона у руским рукописима, којој је овај рад посвећен. Неретко се сусрећу грешке у гласу тропара, те је у четири рукописа он означен као глас 1. (ТСЛ, ф.304/ 319, 323, 324, 327), а у три рукописа као глас 4. (ТСЛ, ф.304/ 317, 326, 365), што је унесено у табелу и стављено под наводнике.

Од два кондака 2. гласа, први «Ангельское на земли возлюбив житие» потиче из Канона Теодосијеве службе и јавља се у свега пет рукописа (ТСЛ, ф.304/ 314, 340, 364, 366, 367), док у једном од њих (ТСЛ, ф.304/ 340) нетачно стоји «глас 8.». Далеко заступљенији је кондак «Христово иго прием» из Канона Савине службе св. Симеону. Он се јавља у 16 рукописа и после тропара представља најзаступљенију богослужбену химну овом свецу у руским рукописима. У седам рукописа се св. Симеон само помиње под датумом 13. фебруар.

Детаљнија језичка анализа текстуалних рукописа и утицаја српске редакције на руску биће остављена за другу прилику услед недостатка простора. У центар пажње ћемо ставити једини музички рукопис који садржи тропар 3. гласа из Теодосијеве службе св. Симеону Мироточивом. Он има посебну вредност међу свим откривеним рукописима, пошто је-

дини садржи знамену нотацију која нам открива како је ова богослужбена химна нашем светитељу звучала у појаној речи древне руске знамене црквено-појачке уметности.

У априлу 2014. године овај тропар је откривен у неумском Годишњем минејном Стихирару из '80-тих година XVI века који је некада припадао богатој библиотеци Кирило-Белозерског манастира. Данас се овај рукопис налази у Кирило-Белозерској збирци Одељења рукописа Руске националне библиотеке у Санкт-Петербургу под сигнатуром РНБ, Кир-Бел 586/843. У њему се, између осталог, налазе и службе српским светитељима Сави и Арсенију, светом кнезу Лазару и краљу Милутину⁷.

Минејни стихиар Кир-Бел 586/843 представља један од најпотпунијих рукописа међу руским минејним стихиарима који у једној књизи садрже службе свим светима за цео годишњи циклус од 1. септембра до 31. августа. Ради се, дакле о посебној врсти стихиара познатим под називом «Ђачје око» који је пре две деценије Наталија Семјоновна Серјогина (Наталија Семёновна Серёгина) дефинисала као тип стихиара са службама пуног састава који се као такав формирао у другој половини XVI и почетком XVII века⁸. Међу откривеним рукописима који садрже службе српским светима, поред овог, постоје још три стихиара типа «Ђачје око». Они су уједно и најважнији извори за проучавање служби, будући да садрже пун или веома детаљан састав и максималан број служби руским али и осталим православним светима. «Ђачје око» је производни назив од назива «Око црквено», како се звао Јеусалимски црквени устав-типик који је у Русији био постепено прихватао кроз читав XV век. Са друге стране, овакав тип стихиара је био попут уџбеника за црквене ђаке, како су се у оно време називали сви црквени чиновници, па међу њима и појци. О томе најбоље сведочи натпис на почетку сваког «Ђачјег ока»: «*Бес тоя бо мнящесея пения исправляти, яко во тме шатаются!*»⁹

Један од водећих музиколога-медијевиста у Русији, др Наталија Васильевна Рамазанова (Наталија Васильевна Рамазанова) смешта настањак дотичног рукописног Минејног стихиара у 80-те године XVI века¹⁰, са чиме се слажу сви водећи руски медијевисти који се баве стихиарима. Када говоримо о руском знаменом појању, химнографији и преписивачкој делатности, познато је да време највећег процвата црквене уметности обухвата период од почетка XVI до половине XVII века, када су га прекинуле реформе патријарха Никона и велики унутарњи раскол руске православне цркве 1652-54. године. Он је прогутао и у крви угушио не само многе који нису хтели да се подчине новом обреду, већ и ангелогласно

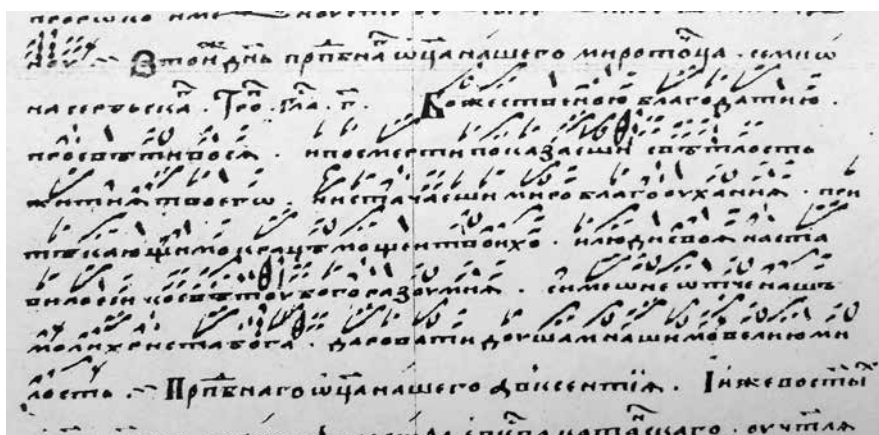
⁷ О овоме је детаљно писано у раду: А. Рашковић, *Службе св. Сави, Арсенију, Милутину и Лазару у новооткривеним руским знаменим рукописима XVI-XIX века*, Зборник Матице српске за сценске уметности и музику, Нови Сад 2013, где је изложен и описан 21 рукопис потпуних и непотпуних нотираних служби овим српским светима.

⁸ Н.С. Серёгина, *Песнопения русским святым*, Санкт-Петербург 1994, 21-22

⁹ У преводу: «Без «Ђачјег ока», они који хоће исправно да певају (исправљају појање) слични су онима који ходају по тами».

¹⁰ Н.В. Рамазанова, *Московское царство в церковно-певческом искусстве XVI-XVII веков*, Санкт-Петербург 2004, 48-50

Пример 1. Тропар св. Симеону Мироточивом (копија микрофилма л.493' из Стихираја Кир-Бел 586/843)

Example 1: Troparion to St. Simeon Myrrh-streaming (Copy of the micro-film P 493 R from the Sticherarion Kir-Bel 586/843)

знамено пјеније које је заменила хладна партесна полифонија, насилно продирући са запада. У пламену реформи нестало је на хиљаде знамених рукописа. Знамено појање је опстало по ретким скривеним црквама и скитовима захваљујући староверцима који данас пружају највећи део историјских извора¹¹.

Све ово је важно поменути у циљу схватања ширег историјског контекста у коме настаје не само Стихирај Кир-Бел 586/843, већ и већина горе наведених рукописа. Дакле, време настанка овог рукописа се поклапа са периодом у коме знамено појање доживљава највећи успон и кулминативни период свог развоја, баш као и руска химнографија. То је био период интензивне преписивачке делатности који протиче на крају владавине цара Ивана IV Рјуриковича (Грозног) који је био један од највећих покровитеља цркве и црквене уметности, велики познавалац и поштовалац знаменог појања и владар који је изузетно поштовао и прослављао српске свете.

У нешто ширем временском оквиру, од XV до XVII века Кирило-Белозерски мушки манастир био један од најкрупнијих духовних и књижевних центара руског севера. Основао га је монах Кирил 1397. године ископавши цркву-пећину на обали Сиверског језера у данашњој Вологодској области на северо-истоку европског дела Русије. Интензивна преписивачка делатност која се одвијала у манастиру је и породила овакве драгоцене изворе какав је Кир-Бел 586/ 843. Данас се више десетина нотираних стихи-

¹¹ Од млађих извора, као најупечатљивији пример у прилог овоме сведочи седам поморских рукописних стихираја из XVIII и XIX века који су припадали различитим староверским заједницама, а данас се чувају у Библиотеци Руске академије наука у Санкт-Петербургу. У њима сам пронашла стихире светом Сави и Арсенију које садрже пометну нотацију и разводе фита, који су кључ за разумевање старијих рукописа.

пара ове збирке чува у Одељењу рукописа Руске Националне Библиотеке у Санкт-Петербургу, где су доспели после претварања манастира у музеј 1924. године¹².

На копији микрофилма Стихирара РНБ, Кир-Бел 586/843 на листу 493⁷ као последњи под датумом 13. фебруар, налази се тропар трећег гласа из Теодосијеве Службе Светом Симеону «Божествену благодатию». Испред текста тропара стоји записано: *В той же день иже во святых отца нашего Мироточца Семиона Сербскаго* (Тога дана (у свеима) светога оца нашега Мироточца Семиона (Симеона) Српског). Осим појашњења да се ради о српском мироточивом свецу, не постоји ни један житејни детаљ нити класификација попут *преподобни* или *нови чудотворац*, који се често срећу у осталим ненотираним рукописима.

Обратимо се анализи текста и напева датог тропара. Обзиром да препис датира из 80-тих година XVI века, текст је написан на раздельно-речној језичкој редакцији црквенословенског језика. Хомонија или раздельноречије се јавља у појаној речи и доживљава свој врхунац у XVI и почетком XVII века, а укида се и преправља на ново истиноречје у доба реформи патријарха Никона. У старословенском језику полугласови – њ и њ̣ нису имали звучну вредност, односно нису се могли певати уколико у слогу стоје заједно са сугласником (нарочито је то била препрека при дугим мелизматичним слоговима). Стога су они добијали нову вредност као самогласници е и о. Од често коришћених глагола *сохранихомо*, *соблюдохомо*, *согрешихомо*, *беззаконовахомо* и потиче назив хомонија¹³. Она у тексту самог тропара није доследно спроведена:

Тропарь преподобномъ Сѣмѣонѣ Мироточивомъ, гласъ г

1. Божествену благодатию просвѣтено еси

И по смерти показаша свѣтлость житија твоего

И исчисти миро благоуханна причѣкати мо крацѣ мощи твоихо

И люди своа наставило еси ко свѣтѣ бога разумна

2. Симеоне, ѡтче нашѣ, моли Христа Бога

Даровати душам нашим о велию милость.

Пример 2: Текст тропара св. Симеону на црквенословенском подељен на две композиционе целине

Example 2: Text of the Troparion to St. Simeon on church-Slavonic divided into two compositional sections

¹² Прегледавши читаву ову драгоцену збирку, у неким од њих пронашла сам службу другим српским светима. Видети: Рашковић А, *Службе св. Сави, Арсенију, Милутину и Лазару у новооткривеним руским знаменитим рукописима XVI-XIX века*, Зборник Матице српске за сценске уметности и музику, Нови Сад 2013.

¹³ Видети више о хомонији у Гарднер И.А, *Богослужбено пение русской православной церкви*. Том 1, Москва 2004, 357-360, 416-423.

Као што видимо у примеру, на истиноречној редакцији дате су именице *светлостъ, отче, душам* (са пропуштеним њ), *милостъ*, као и заменица *нашъ* које су подебљане у тексту. Глаголски облици – *просветивъся, притекаюцимъ* и *наставилъ*, као и заменице *твоихъ* и *нашимъ*, које се завршавају тврдим њ, појављују се у раздельноречној редакцији: *просветивося, притекаюцимо, наставило, твоихо, нашимо* и такође су маркирани у примеру. Оваква недоследност је веома карактеристична за рукописе XVI века, када су разне црквене комисије исправљале раздельноречје на ново истиноречје.

Са композиционог аспекта, текст тропара према промени тачке гледишта¹⁴ можемо поделити на две целине. У првој композиционој целини тропара набројани су преподобнички топоси: благодат Светога Духа, светлост житија, мироточење моштију и привођење народа Богу (светлости богоразумија). У другој композиционој целини опис прелази у директно обраћање светитељу, она почиње преласком у императив (*Симеоне, оче наш, моли Христа Бога*). Тропар се завршава типичном завршном формулом већине химни овог жанра (*Даровати душам нашим велию милостъ*.)

У руској знаменој црквено - појчкој традицији словесни текст и неумски запис представљају једну неодвојиву целину, те се химнографија оденута у рухо знаменог појања не може посматрати одвојено од мелодије. Знамена монодија служи богослужбеном тексту тако што га расветљава и тумачи.

Нотација коју видимо на копији микрофилма у 1. примеру представља такозвани безпометни тип руске знамене (неумске) нотације, који је био у употреби до средине XVII века. То значи да у неумском графичком запису недостају киноарне помете – ознаке за тонску висину написане изнад неума црвеним тушем. Оне лоцирају положај формуле у руском црквеном модусу.¹⁵ Захваљујући пометама (ознакама за тонску висину) могуће је тачно дешифровати неумске записе од средине XVII па све до почетка XX века. Сви старији рукописи се дешифрирају методом *реконструкције* напева. Најпоузданија реконструкција је она у којој се истраживач ослања на млађе рукописе исте богослужбене химне истог напева, мада честа појава варијантности (многораспевности) у руској монодији отежава реконструкцију. Најкомпликованија је, пак она у којој не постоје млађи записи и истраживач нема на шта да се ослони. У том случају се ослања на фонд типичних мелодијских формула датог гласа (попевки, лица и фита).

Такав случај је и овај тропар који постоји у једном једином неумском запису из XVI века, без старијих или млађих аналога. Делимично олакшавајућа околност је чињеница да је тропар изграђен из невеликог

¹⁴ Б.А. Успенский, *Поэтика композиции*, Москва 1970, 5-14; 28-46. Овај начин анализе уметничког текста прихваћен је као основа тумачења црквене поезије међу руским медијевистима, те се и аутор ове студије на њега у потпуности ослања.

¹⁵ О овоме детаљније видети у радовима аутора: А. Рашковић, *Поимање гласа у старој руској црквено-појчкој традицији*, Традиција као инспирација, Бања Лука 2012, 261-262; Иста, *Лествична основа руског знаменог појања*, Мокрањец бр.14, Неготин, 2012, 20-21

ТРОПАРЬ ПРЕПОДОБНОМУ СІМЕОНУ МІРОТОЧНОВОМУ Глас ҃

Бо - же-сѣ-но - ю бла-го-да-ти-ю про-сѣ-ти - во - га и по смер-ти по - ка -

за - е - ши свѣ-тлостъ жн-ти-

та тво-е-го и не-что-и-е-ши ми-ро бла-го-у-ха-ни-я

прн-тѣ-ка-и-ци-мо к ра-цѣ мо-щен тво-и-хо и ан-ди-ево-я

на-ста-ви-ло-е-и ко-сѣ-тѣ-во-го-ра-зи-ми-я

сн-ме-ш-не, ш-т(е)-че-на-и-мо-ли-хри-ста-бо-га

да-ро-ва-ти-до-ша-м(о) на-ши-мо-бе-ли-ю-ми-лостъ

Пример 3. Реконструкција неумског записа тропара св. Симеону из Стихирара Кир-Бел 586/843

Example 3: Reconstruction of neumatic notation in Troparion to St. Simeon from the Sticherarion Kir-Bel 586/843

броја октајних формула трећег гласа¹⁶. Реконструкција мелодије тропара св. Симеону Мироточивом из Стихирара Кир-Бел 586/843 дата је у следећем примеру:

Напев тропара има мозаичну структуру у којој су мелодијске формуле «спојене» готово једна до друге, са минимумом слободног материјала, што доприноси максималној прецизности реконструкције. Њега гради *пет типичних мелодијских формула и три фите*¹⁷ трећег гласа. У знаменом појању свака формула има свој назив који је као такав прихваћен у музикологији-медијевистици, датира из средњег века и не преводи се.

Формуле које су овде заступљене су: *Дербица, Пригласка, Кулизма, Перевивка и Тагањец* (епизодна формула). Као и фите: *Фита трећег гласа без назива, Светла фита и Двојечелнаја фита*. Ове формуле и фите се често јављају у стихирама Осмогласника, као и у празничним стихирама и тропарима као препознатљиве интонације трећег гласа.

Анализа музичког ткива расветљава смисао текста. У неумском запису издвајају се три фите трећег гласа које озвучавају речи: *показаеши, ко свету, Бога*. Емфазиси, односно речи које су «озвучене» фитама, обично су кулминативна или снажна места у било којој богослужбеној химни знаменог појања. Фите могу градити својеврсни смисаони «мост» који се протеже кроз тропар и подвлачи одређене важне речи којима нам казује суштину текста. И овде видимо такву појаву: св. Симеон је онај који свету показује Бога.

Овакве «мостове» поред фита као кулминативних тачака, могу градити и типичне мелодијске формуле. Међутим, пошто је тропар језгровита, кратка форма, овај изражајни поступак се овде ограничава само на фите. Типичне формуле чешће преузимају ту улогу код дужих жанрова као што су стихире. Поменуте формуле овде више служе као конситиутивни «формообразујући» елементи који својим низањем образују одређени музички ритам на следећи начин:

¹⁶ Ослањајући се на методологију школе Максима Викторовича Бражњикова и Одсека за древну руску црквено-појачку уметност на Музиколошкој катедри Државног конзерваторијума «Н.А.Римски-Корсаков» у Санкт-Петербургу, резултат реконструкције је упоређиван са одговарајућим формулама у двознаменом Осмогласнику из XVIII века из збирке рукописа Соловјецког манастира (*Левческий октоих*, РНБ, Сол. 619/647, приређ Е. Плетнева са групом аутора, Санкт-Петербург 1999), као и са двознаменим Празницима из 2/2 XVII века из библиотеке Тројице-Сергијеве Лавре (*Праздники нотные и крюковые*, РГБ (ТСЛ), ф.304, №450) у којима је неумски запис растумачен кијевском квадратном нотацијом. Ови рукописи представљају значајно помоћно средство медијевистима у веродостојној реконструкцији напева пошто је у њима заступљена велика већина формула, фита и лица свих гласова.

¹⁷ Фите су тајне («закључане») формуле у знаменом појању које представљају графички приказ дугог мелозматичног напева у сваком од гласова који у себи садрже слово Θ у комбинацији са простијим неумама. О овоме више видети у раду А. Рашковић, *Поимање гласа у старој руској црквено-појачкој традицији*, Традиција као инспирација, Бања Лука 2012, 265-266

У првом композиционом одсеку видимо мелодијску истоветност, односно риму између 1. и 4. колона (стиха): понавља се исти след формула *Дербица-Пригласка-Кулизма*, с тим што последњи колон између *Пригласке* и *Кулизме* има и Фиту. На плану мелодијско-поетске целине (колона или одсека), попут обгрљене риме, овај поступак даје уоквиреност структури, као и одређену симетричност.

У другом одсеку видимо исти тип симетричности, само на плану формуле, односно микроплану: формула *Перевивка* почиње и завршава другу композициону целину и такође на тај начин уоквирује дотичну целину тропара. Дакле, улогу коју је у дупло дужем првом одсеку представљао низ формула 1. и 4. колона, у другом одсеку игра формула *Перевивка*.

На примеру тропара св. Симеону Мироточивом 3. гласа знаменог појања демонстрирани су уобичајени изражајни поступци који у многовековној знаменој традицији богослужбени поетски текст и знамену монодију сједињују у једну неразделу целину.

Текст и мелодија овог тропара извршили су утицај на још једну значајну руску светитељску службу. Наиме, српски јеромонах Пахомије Логотет који је у XV веку живео и стварао у Великом Новгороду, «позајмио» је овај тропар и уградио у службу светитељу митрополиту Јони Московском (30. март). Он се ретко сусреће, а налази се у истоименом Стихирару Кир-Бел 586/843 на л. 516-516'. Комплетан текст тропара 3. гласа преподобном Симеону нашао се у служби као трећи тропар светитељу Јони, са том разликом што је у тексту само промењено име свеца. Знамена мелодија није идентична, али је коришћен исти фонд мелодијских формула и идентичне фите на истим речима, што је и више него довољан доказ утицаја старије службе св. Симеону на млађу св. Јони која је настала око 1472. године¹⁸. То је, поред горе наведених рукописа, јеш једна потврда о канонизацији св. Симеона најкасније у XV веку, али никако не на Макаријевским соборима¹⁹. Пахомије Србин је за свог живота и плодног стваралаштва обогатио руску химнографију за службе св. Варлааму Хрутинском, Богородици «Знамење», Сергију и Никону Радоњежским, Алексију Московском, Јефимију Новгородском, Антонију Печерском, Кирилу Белозерском, Сави Вишерском, Стефану Пермском, на послетку и Јони Московском. Овако значајан корпус служби српског аутора дао је велики допринос руској цркви и извршио неизбрисив утицај на руску средњовековну црквену поезију. Међутим, Ф.Г.Спаски, као ни Ђ.Трифунувић и Д.Богдановић посебно не говоре о Теодосијевом утицају на Пахомија, што директно доказује текст овог тропара.

Откриће свих горе наведених 28 рукописа само по себи заслужује велику пажњу. Међутим, подробно анализирани тропар из Стихирара Кир-Бел 586/843 је за сада једини пример појане химнографије преподобном Симеону Мироточивом у руским рукописним књигама. До сада никоме ни

¹⁸ Ф.Г. Спаский, *Русское литургическое творчество*, Издательский совет РПЦ, Москва 2008, 117-118

¹⁹ Питање канонизације св. Симеона у руској цркви је интересантно, није до сада разматрано пошто се није знало за постојање химнографије пре XX века, али пошто излази из оквира овог рада, аутор ће га разматрати одвојено неком другом приликом.

код нас ни у Русији није било познато да у било ком руском Минеју или Стихирару постоји било који део службе светом Симеону Мироточивом, поготово не нотирани руском неумском (знаменом) нотацијом. Превод знаменог тропара св. Симеону из преписа XVI века у савремену нотацију васкрсава древну мелодију, заборављену иза тешко преводивог типа нотације и обогаћује нашу традицију за још једну музичку верзију ове богослужбене химне у част нашег великог свеца. Са друге стране, и нотирани и ненотирани новооткривени рукописи који садрже тропар и кондаке светом Симеону Мироточивом, поред служби св. Сави, Арсенију, Милутину и кнезу Лазару, представљају још један величанствени пример постојања српске химнографије у руској црквено-појачкој култури и доказ су трајних вредности које надилазе географске границе српске државе и цркве.

Ana Rašković

TROPARION TO ST. SIMEON MYRRH-STREAMING FROM NEUMATIC
STICHERARION KIR-BEL 586/843 IN THE CONTEXT OF THE NEWLY
DISCOVERED RUSSIAN MANUSCRIPTS FROM THE 15TH TO THE 17TH CENTURY

In 2014 author of this paper discovered 28 manuscripts from the 15th to 17th century, which contain hymnography of the St. Simeon Myrrh-streaming in Department of manuscripts in National library in St. Petersburg and library of the Holy Trinity-St. Sergius Lavra in Russia. Besides that, for the past 3 years, author discovered 155 Russian manuscripts from the end of the 14th to the beginning of the 20th century, which contain services to Serbian saints – St. Sava, Arsenije, Milutin and Lazar in the most significant Russian departments of manuscripts in Moscow, St. Petersburg, Nizhny Novgorod, Novgorod Velikij, Holy-Trinity-St. Sergius, Solovjecki, Kirillo-Belozersky monasteries.

27 from 28 discovered manuscripts with hymnography dedicated to St. Simeon are textual type and only one is neumatic, which contains Russian Znameniy notation above the text. Most of them are Psalteries with calendar (19 manuscripts), and others are liturgical collections of different type. Manuscripts contain a Troparion of the 3rd mode and two Kondakions of the 2nd mode from two Services to St. Simeon, which are described in this paper.

In the spotlight of this study is neumatic Sticherarion Kir-Bel 586/843 from the '80s of the 16th century, the only one, which contains Troparion of the 3rd mode to St. Simeon with Russian Znamenny notation. That manuscript was created in Kirillo-Belozersky monastery, which was one of the most significant spiritual and literary center in Medieval Russia. Author analyzed the church-Slavonic text of Troparion and reconstructed the older type of notation (without special sings – kinovarnye pomety, which shows pitch of tone) to contemporary notation, showing, how was sounded ancient melody. That analyze of Troparion to St. Simeon demonstrate us a relation between liturgical text and Znamenny monody. This liturgical hymn influenced on later Troparion to St. Iona of Moscow, which was created by Serbian monk Pahomy the Logofet, who lived in Novgorod the Great and wrote great number of services to Russian saints.

All newly discovered manuscripts, especially Sticherarion with Troparion to St. Simeon Myrrh-streaming on Russian neumatic notation, besides services to the other Serbian saints, represents a great example of Serbian hymnography and culture in Russian church-singing tradition and proves a long lasting valuable, which goes beyond geographic borders of Serbian country and church.